

ПРАВО АВТОРСТВА ТА ЙОГО СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Уся система авторсько-правової охорони спрямована на створення режиму виключних прав майнового й немайнового характеру, які забезпечують творцеві монополію на результати його творчої діяльності й перешкоджають їх безконтрольному використанню іншими особами. Але якою б цінною не була для автора можливість розпоряджатися своїм правом на інтелектуальний продукт, в основі будь-яких його можливостей лежить право авторства й пов'язані з ним інші немайнові права. Їх визнання й охорона забезпечують повагу до творчої особистості, сприяють задоволенню її майнових інтересів, створюють сприятливі умови для творчих пошуків і впровадження їх результатів у різних сферах життя суспільства. Ось чому питання реалізації особистих немайнових прав творця постійно привертають увагу науковців і стають предметом їх досліджень [Див.: 2; 5; 7; 8; 15–17].

Метою даної статті є поглиблене вивчення права, яке

займає центральне місце серед усіх немайнових прав, – права авторства. Планується дослідити його зміст, особливості реалізації, виявити оптимальні способи поновлення порушеного права авторства, розглянути механізми, сучасні можливості й недоліки судового захисту, проаналізувати досвід зарубіжних країн щодо регулювання відносин з авторського права.

Право авторства (або право на визнання людини творцем) передбачене ст. 423 ЦК України та ст. 14 Закону України «Про авторське право та суміжні права» [10] (далі – Закон). Воно означає можливість вимагати визнання свого авторства з боку як суспільства, так і будь-якої окремої людини. Це право надається автору, щоб юридично зафіксувати факт створення ним твору, а також забезпечити реалізацію ним всіх інших виключних прав. Воно виникає з моменту створення твору й не потребує офіційного визнання і реєстрації цього факту. Щоб попередити можливі посягання, творцеві достатньо пуб-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

лічно заявити про себе як про автора шляхом позначення примірників свого твору всесвітньо визнаним знаком «копірайт» © із зазначенням поряд з ним свого імені. Таке сповіщення в процесі судового захисту порушених авторських прав є доказом факту й дати їх виникнення прав в певної особи. Проте і його відсутність не анулює право авторства, бо останнє відбиває об'єктивний факт створення особою охорнюваного законом твору.

Реалізація даного права забезпечує можливість протидіяти оспорюванню дійсного авторства, вимагати його визнання в судовому порядку, захищатися від плагіату – привласнення авторства іншою особою, яка намагається видати чужий твір за результат власної праці.

Оскільки авторство є об'єктивним фактом, його не можна змінити ані згодою декількох осіб, ані одностороннім волевиявленням [4, с.67]. Саме тому право авторства є невідчужуваним, що виключає можливість відмови від нього, переходу в спадщину та примусового припинення. Щодо особистих немайнових прав ст. 425 ЦК передбачає, що вони є чинними безстроково. Але в правовій літературі часто наголошується на тому, що після смерті творця охорони потребує не суб'єктивне право, а авторство як соціальний

феномен [12, с. 196], суспільне явище, гідне поваги нащадків [9, с.233]. Особливе право на охорону авторства є у спадкоємців [3, с.140], але вони не спадкують право авторства, яке припиняється зі смертю творця, а отримують можливість протидіяти посяганням, що можуть зашкодити честі й репутації померлого.

У законодавстві деяких країн, наприклад Великої Британії, право авторства (у точному перекладі – право називатись автором) ототожнюється з правом на ім'я [1, с. 407, 408] й означає можливість творця вимагати зазначення свого імені при кожному використанні твору. В українському законодавстві право авторства і право на ім'я передбачені як окремі самостійні немайнові права. Питання щодо їх тотожності чи самостійності вже давно дискутується науковцями, у працях яких в останні роки можна знайти ґрунтовний аналіз обох теорій і простежити їх розвиток до сьогодення [Див.: 7, с. 79-81; 16, с. 332]. Приводом для формування цих 2-х підходів стала безперечна близькість і взаємопов'язаність можливостей вважатись і визнаватись автором і бути зазначеним як творець на примірнику твору. Відмічалось, що найважливіша прерогатива автора – вимагати визнання свого авторства – зазви-

чай реалізується шляхом розміщення його імені на примірнику твору [6, с.60]. Водночас, слід погодитися з тим, що виділення окремих повноважень у виді права авторства чи права на ім'я необхідно для захисту немайнових прав творців, і що обидва права тісно примикають одне до одного, а порушення права авторства тягне за собою й порушення права на ім'я [7, с. 79, 80].

Отже, право авторства треба відрізнати від права на ім'я. В основі першого лежить об'єктивний факт створення конкретною особою твору, існування якого не залежить від її подальшої вольової поведінки й намірів реалізувати своє право. Автор же вправі в будь-який момент вимагати визнання цього факту кожною людиною й суспільством незалежно від того, чи було зазначено його ім'я на примірнику при першому опублікуванні твору. Визнання авторства – важлива умова авторської слави, тому воно цінується перш за все самим автором. Але навіть якщо він не висуває вимог про це, то таке визнання є морально-етичним обов'язком суспільства, оскільки авторство відкриває дійсного і єдиного створювача твору, що важливо з точки зору збереження й передачі наступним поколінням загальнокультурного надбання суспільства.

Право на ім'я існує в силу

законодавчого закріплення за автором окремих правомочностей, що дають йому можливість позначати твір та його примірники своїм дійсним іменем або псевдонімом, обирати анонімний спосіб оприлюднення й вимагати від інших осіб його дотримання. Існує думка, що у вузькому розумінні суб'єктивне право на ім'я – це вибір способу ідентифікації особи [7, с.80], яке виникає в людини внаслідок вчинення нею дії, спрямованої на такий свідомий вибір, що найчастіше відбувається при обнародуванні твору. Після цього стає відомим, який спосіб позначення свого ім'я обрав автор для себе, що є обов'язковим і для будь-якого можливого користувача. Як бачимо, виникнення цього права залежить від вольової й цілеспрямованої поведінки автора, який має намір закріпити своє авторство на твір певним чином (здебільшого для подальшого оприлюднення) або взагалі не розкривати його. На відміну від факту створення твору, який за своєю природою є юридичним вчинком і породжує право авторства, право на ім'я з'являється внаслідок юридичного акту – як вибір і застосування творцем конкретного способу позначення чи непозначення своєї особи.

Отже, авторство – це об'єктивно існуючий факт, визнання якого гарантується зако-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ном за допомогою надання й охорони права творця. І це не є лише декларацією правового захисту, оскільки норми, що регулюють дані відносини, створюють цілком дійовий механізм щодо захисту порушеного права авторства. У дійсності ж чимало порушень у сфері інтелектуальної власності стосуються саме останнього, що вимагає застосування способів його захисту, здатних поновити дане право і які дають можливість для подальшої реалізації (або захисту) інших інтелектуальних прав.

Посягання на право авторства можуть мати різну форму, але вони завжди створюють перешкоди для здійснення інших майнових авторських прав. Порушення, невизнання й оспорування будь-якого суб'єктивного цивільного права як підстави для його захисту прийнято розрізняти. Пропонувалось вважати: (а) порушення суб'єктивного цивільного права протиправною дією (бездіяльністю), яка має наслідком ліквідацію належного іншій особі суб'єктивного цивільного права або обмеження свободи його реалізації як повністю, так і частково; (б) невизнання права – дією (бездіяльністю), яка за змістом становить заперечення існування суб'єктивного цивільного права іншої особи, але не має ознак порушення права – ліквідації або обмеження

свободи його реалізації; (в) оспорування – дією (бездіяльністю), що полягає в запереченні належності особі або обсягу відповідного суб'єктивного цивільного права без ознак його порушення [11, с.7,8].

Специфічним, але дуже поширеним порушенням права авторства є плагіат, тобто повне або часткове оприлюднення (опублікування) чужого твору під іменем особи, яка не є його автором, що за своєю суттю є привласненням нею авторства. Особливістю даного порушення немайнового права є те, що воно здатне призвести до негативних як немайнових так і майнових наслідків. Майже завжди воно викликає моральні переживання творця, вимагає від нього додаткових зусиль для доведення свого авторства, виводить з рівноваги й заважає продовженню творчої діяльності. Навіть запозичення окремих частин чи уривків з твору, особливо коли за змістом і формою вони відбивають оригінальність ідей, думок, поглядів, ніби спростовує причетність автора до цих творчих здобутків і, звісно, негативно впливає на моральний стан людини. Але якщо привласнюється авторство на весь твір, порушник тим самим прагне до повної ліквідації авторства дійсного творця, що унеможлиблює реалізацію всіх інших майнових прав на да-

ний твір. У решті-решт це може виразитися в цілком вагомих збитках у вигляді упущеної вигоди внаслідок зірваних контрактів, неотриманої співавтором винагороди від опублікування твору, позбавлення особи винагороди, призначеної роботодавцем за створення службового твору тощо.

Захищаючи право авторства, особа може обрати той спосіб захисту, який вважає максимально ефективним з огляду на характер порушення, його наслідки й реальну можливість їх усунення. У цьому плані чинне законодавство (ст. 16 ЦК України і ст. 52 Закону) надає широкий спектр можливостей. Доцільними в даному випадку будуть вимоги про (а) визнання авторства за позивачем, (б) заборону й припинення порушуючих дій, (в) поновлення порушеного права, (г) стягнення компенсації моральної й матеріальної шкоди.

У справах про порушення права авторства вимога про його визнання є універсальною, передує всім іншим і є основою для їх обґрунтування. Вона може не обмежуватися лише проханням до суду офіційно визнати факт авторства, а й бути адресована відповідачеві й доповнена вимогою зобов'язати останнього публічно визнати авторство позивача. Нерідко правовласники, звертаючись до суду, починають з

вимоги визнати дії відповідача незаконними, такими, що порушують авторське право. Враховуючи незакритий характер переліку способів захисту цивільних прав (ч.2 ст. 16 ЦК), вважаємо такі вимоги цілком допустимими й навіть принциповими для автора, особливо в тих випадках, коли ним заявляється вимога про оприлюднення судового рішення, яким цей факт буде підтверджено. Проте визнання дій відповідача незаконними не є достатнім для захисту порушеного права й має супроводжуватись іншими засобами.

Дивно, але цей цілком логічний і зрозумілий висновок іноді не знаходить свого відбиття у судових рішеннях. Наведемо за приклад судову справу за позовом товариства С. до підприємства Б. і суб'єкта підприємницької діяльності – фізичної особи про визнання порушенням дій щодо доведення до загального відома твору під іменем іншої особи, яка не є автором, і поновлення права шляхом вилучення зі складів і мережі оптової торгівлі, що належать відповідачам, усіх контрафактних примірників видання. Судом було встановлено факт порушення авторських прав відповідачами, а відтак, і наявність підстав для судового захисту [13]. Але вимогу позивача, спрямовану на поновлення авторських прав, а саме вилучення

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

контрафактних примірників видання й передачу їх йому, залишив без розгляду на підставі ст. 81 ГПК України, хоча й указав на обґрунтованість застосування цього способу захисту. Мотивом рішення суду було те, що позивач не надав витребувані судом відомості про найменування складів і магазинів, де знаходяться ці видання. Склалася ситуація, за якою суд, формально визнавши факт порушення авторських прав, не застосував можливі заходи щодо його поновлення, залишивши їх в порушеному стані, що, у свою чергу, не виключає продовження порушень. Проте суд мав процесуальні можливості отримати необхідну інформацію саме у відповідача, оскільки ст. 38 ГПК зобов'язує його витребувати документи й матеріали, необхідні для вирішення спору, якщо подані сторонами докази є недостатніми. Звичайно, такий підхід до вирішення спору створює лише ефемерний захист порушених прав, що в дійсності не сприяє їх поновленню.

У судовій практиці трапляються випадки, коли відмова в позові про визнання права авторства мотивується пропуском строку позовної давності [14]. Із цього приводу важливо звернути увагу на те, що такі позови спрямовані передовсім на захист немайнового права, а тому згідно

зі ст. 268 ЦК України на ці вимоги позовна давність не поширюється. Крім цього формального припису слід зважати також і на те, що порушення немайнового права авторства (його невизнання, оспорування, привласнення) є продовжуваним, має тривалий характер, а тому застосування до вимог, що випливають із цих порушень, позовної давності не відповідає суті й призначенню даного інституту.

Конкретні способи поновлення порушеного права авторства мають обиратися відповідно до характеру порушення та інших обставин справи. Як правило, обов'язковими є вимоги про зазначення дійсного авторства на примірниках опублікованого твору або внесення імені автора в перелік співавторів. Часто важливими для творця є розміщення інформації про допущені відповідачем порушення, здійснення публічного вибачення перед автором, оприлюднення судового рішення по справі. Поновлення права авторства може вимагати негайного припинення порушуючих дій шляхом заборони подальшого опублікування й розповсюдження примірників твору. Усунути наслідки порушення і тим самим відновити становище, що існувало до нього, можливо за допомогою вимог про вилучення й передачу позивачеві всіх контрафактних при-

мірників або їх знищення (ч. 4 ст. 52 Закону).

Часто плагіат супроводжується порушеннями інших немайнових прав, зокрема, коли, намагаючись змінити авторство, порушник змінює, спотворює зміст твору, чим порушує право на його недоторканність. У такому випадку необхідне поєднання способів, спрямованих на поновлення всіх немайнових прав, з одночасним доповненням вимогами про усунення всіх змін, виправлення перекручень, здійснення повторної публікації відновленого авторського тексту з позначенням дійсного автора.

Серед подібних порушень зустрічаються й такі, які в практиці окремих країн отримали назву «уявне авторство» [1, с.418, 419]. Сутність їх полягає в тому, що авторство людини (як правило, відомої, яка вже здобула певну репутацію й популярність) приписується твору, до якого вона не причетна. Такі порушення можуть бути як учинені з умисних мотивів того, хто застосував уявне авторство, так і виникнути внаслідок помилкових уявлень про дійсне авторство. Уявне авторство слід відрізнити від плагіату. В обох випадках, як правило, є доведення твору до відома публіки під іменем особи, яка не є його автором. Але при плагіаті особа-плагіатор свідомо незаконно зазначає власне ім'я

на чужому творі. При уявному авторстві особа вказує на творі (помилково або свідомо) ім'я людини, яка не має відношення до цих дій і не бажає такого авторства. У такому випадку порушником визнається не та особа, чиє ім'я зазначене на творі, а та, яка неправдиво його вказала.

Уявне авторство може зустрітись у випадках, коли з метою підвищити рейтинг видання інтерв'ю приписується особі, яка його не давала, або заради забезпечення попиту на твір примірки випускаються під іменем особи, яка до нього не причетна. Свідоме спотворення авторства також зустрічається щодо творів образотворчого мистецтва, які позначаються ім'ям відомих художників з метою підвищення їх комерційної цінності. Цей спосіб уявного авторства дуже часто застосовується щодо копій відомих картин, а також творів, виконаних за манерою і стилем певного художника. У середовищі науковців трапляються випадки, коли науковим працям приписується співавторство відомих учених з метою підсилити значення й вагомість опублікованих наукових досліджень.

Часто в подібних випадках особа, чиім іменем було позначено чужий твір, заінтересована у спростуванні уявного авторства й у публічному визнанні того факту, що вона не є його ав-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

тором. Особливого значення такий захист набуває тоді, коли ця людина у зв'язку зі своєю творчою діяльністю має певний авторитет, славу, власні творчі переконання і принципи. Ось чому уявне авторство завдає їй не тільки моральної шкоди творчій репутації і може негативно вплинути на подальші життєві обставини і плани цієї людини.

Варто зауважити, що можливість протидіяти зазначенню уявного авторства прямо не передбачена нормами статей 423 і 438 ЦК України, які регулюють особисті немайнові права. Звичайно, можна спробувати боротися з подібними правопорушеннями шляхом спростування хибної інформації про особу. Хоча проблема може виникнути з доведенням факту поширення недостовірної інформації, яка в

буквальному значенні в даному випадку як раз і не поширювалась. Крім того, потрібно врахувати й те, що авторсько-правовий режим охорони надає значно ширші можливості щодо захисту порушених прав у разі винної поведінки порушника, зокрема, застосування таких спеціальних мір відповідальності, як стягнення разової компенсації або незаконно отриманого доходу. Саме тому доцільно було б законодавчо визначити можливість протидіяти уявному авторству, включивши цю правомочність до змісту права авторства. До того ж важливо зазначити, що подібна норма здатна виконувати функцію не лише захисну, а й попереджувальну, стримуючи учасників відносин від подібних порушень права авторства.

Список літератури: 1. Бентли Л., Шерман Б. Право интеллектуальной собственности: Авторское право / Пер. с англ. В.Л. Вольфсона. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 535 с. 2. Бурлаков С.Ю. Проблемы восстановления авторства на кинематографичный твор: система правовладельцев // Вісн. госп. судочинства. – 2007. – № 2. – С. 162-169. 3. Гаврилов Э.П. Советское авторское право. Основные положения. Тенденции развития. – М: Наука, 1984. – 222 с. 4. Дозорцев В.А. Авторские дела в суде: Науч.-практ. комментарий. – М: ВААП-Информ, 1985. 5. Жилінкова О.В. Договори в сфері реалізації авторських прав на музичний твір. – Х.: Ксилон, 2008. – 212 с. 6. Международные конвенции об авторском праве: Комментарий/ Под ред. Э.П. Гаврилова. – М.: Прогресс, 1982. – 424 с. 7. Нецька Л.С., Піцан О.М., Галянтич М.К. та ін. Особисті немайнові права інтелектуальної власності творців. – Тернопіль: Підручники й посібники, 2007. – 256 с. 8. Орлюк О.П. Суб'єктивні права на об'єкти інтелектуальної власності та їх судовий захист // Питання інтелектуальної власності. – Вип. 3. – К.: Акад. прав. наук України, 2005. – С. 22-43. 9. Право інтелектуальної власності: Підручник для студ. вищ. навч. закл./ За ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2002. – 624 с. 10. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. в ред. Закону України від 11.07.2001 р. // Уряд. кур'єр: Орієнтир. – 2001. – 5 вер. 11. Пянова Я.В. Судовий захист майнових цивільних прав: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. / Нац. юрид.акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2009. – 20 с. 12. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: Учебник. –М.: Проспект, 1996. – 704 с. 13. Справа № 08/271-07 за 2008 р., розглянута Гос-

подарським судом Харківської обл. [Електрон. ресурс] Режим доступу// <http://www.reyestr.court.gov.ua/>. 14. Справа № 2-35 за 2007 р., розглянута Святошинським райсудом м. Києва [Електрон. ресурс] Режим доступу // <http://www.reyestr.court.gov.ua/>. 15. *Стефанчук Р.О.* Сучасні проблеми формування системи особистих немайнових прав у сфері авторства // Цивілістичні читання з проблем права інтелектуальної власності, присвячені пам'яті проф. О.А. Підпригори, 18 квіт. 2007 р. – К.: Лазуріт-Поліграф, 2008. – С.159-176. 16. *Шишка Р.Б.* Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 386 с. 17. *Штефан О.* Зміст права на недоторканність і цілісність твору // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2008. – № 1. – С. 3-7.

Надійшла до редакції 07.10.2009 р.

УДК 347.958

К.В. Гусаров, канд. юрид. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м.Харків

ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ УХВАЛ У КАСАЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ ЗА ПРАВИЛАМИ П. 2 Ч. 1 СТ. 324 ЦПК УКРАЇНИ

При реалізації права касаційного оскарження в межах існуючої регламентації касаційного провадження цивільного судочинства виникає проблема щодо з'ясування об'єктів касаційного перегляду, зокрема, щодо можливості оскарження ухвал суду апеляційної інстанції, постановлених за результатами перегляду ухвал суду першої інстанції відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 324 Цивільним процесуальним Кодексом (далі – ЦПК) як можливих об'єктів касаційної оцінки.

Чинне цивільне процесуальне законодавство визначає, що

об'єктами такого перегляду можуть бути рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, рішення й ухвали апеляційного суду, винесені за результатами апеляційного розгляду. Поряд із цим сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, мають право оскаржити в касаційному порядку ухвали суду першої інстанції, названі в пунктах 1, 3, 4, 13-18, 20, 24-29 ч. 1 ст. 293 ЦПК після їх перегляду в апеляційному